

Moters socialinio vaidmens kaitos atspindžiai Felicijos Bortkevičienės veikloje

Liudas Subačius

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija
J. Tumo-Vaižganto g. 2, 01511 Vilnius
El. paštas Liudas.subacius@urm.lt

Santrauka

Remiantis vienos žymiausių XIX a. pab.–XX a. I p. visuomenininkių, – Felicijos Povickaitės-Bortkevičienės veikla, pateikiama moters visuomeninio vaidmens dinamika XIX a. pab.–1919 m. Lietuvoje, nemažai dėmesio skiriama jos, tuomet bene vienintelės moters vadovavimui stambiais dienraščiams („Lietuvos Ūkininkas“ ir „Lietuvos Žinios“).

1873–1945 m. gyvenusi Felicija Povickaitė – Bortkevičienė yra puikus moters visuomeninio vaidmens kitimo pavyzdys. XIX a. II p. – 1919 m. laikotarpis pasirinktas sąmoningai: tai – tautinio lietuvių atgimimo, dariusio didelės įtakos moterų emancipacijai, etapas, kuriame svarbios reikšmės turi naujos, profesionaliai leidžiamos lietuvių periodinės spaudos sklaida. Moterų išsikovota teisė reikšti pilietinę valią galiausiai juridiškai paneigė iki tol tradicijoje vyravusį moters kaip auklės, šeimnininkės, tarnaitės suvokimo modelį. Pažangus liberalusis visuomenės sluoksnius tokio požiūrio atsikratė gerokai anksčiau, bet prie šios politinės – kultūrinės situacijos padiktuotos kaitos nemažai prisidėjo ir F. Bortkevičienė, per kurios asmenį ir pamėginsime iširti aplinkybes, kurios lėmė moters socialinio vaidmens pokyčius atgimstančios lietuvių kultūros visuomenėje.

Esminiai žodžiai: sufražisčių judėjimas, tautinis lietuvių atgimimas, revoliucija, socialinis vaidmuo, „Dvylika Vilniaus apaštalų“, nelegali lietuviška spauda, leidyba, redaktorė, moterų teisės, socialinė tradicija, LDP, Steigiamasis Seimas, emancipacija.

Įvadas

Europoje moters istorijos tyrimai jau turi kelių šimtmečių tradicijas. XIX a. II pusėje susiformavęs sufražiščių judėjimas paskatino domėjimąsi moters vieta ir vaidmeniu istorijos procesuose. Tačiau ilgai pagrindinis dėmesys buvo telkiamas tik į atskiras asmenybes: valdoves, valdovų favorites ir kultūros veikėjas. Apie XX a. 7 dešimtmetį įvykus pokyčiams tiek visuomenės sąmonėje, tiek istorijos metodologijoje, moters istorijos tyrimai susiformavo kaip istorijos mokslo subdisciplina. Dabar nuo noro perrašyti istoriją iš moters pozicijų pereinama prie lyčių dialogo, daugiau kalbama ne apie jų skirtumus ir tarpusavio kovą, bet apie moterų ir vyrų gyvenimą pasaulio istorijoje vienas šalia kito, jų bandymus ieškoti dermės.¹

Ilgokai Didžiojoje Europos dalyje dominavo judėjiška – krikščioniškoji tradicija, kur vertybių skalė buvo suformuota remiantis Biblijos bei Bažnyčios Tėvų teiginiais. Pagal šią tradiciją Dievas buvo vyras, o moteris simbolizavo pirmą pradę nuodėmę, nuolankumą ir paklusnumą – būtent tokia nuostata paprastai vadovautasi kalbant apie moters vietą visuomenėje. Tokios nuostatos, atėję iš ankstyvosios krikščionybės ir išplėtos Viduramžiais, rado vietą ir lietuvių XVII–XIX a. I pusės socialinėje tradicijoje. Tačiau XIX a. II pusėje vis labiau stiprėjantys tautinio atgimimo vėjai sudrebino visuomenėje nusistovėjusio antraeilio moters vaidmens pamatus. Naujų kultūrinių elementų pripažinimas to meto visuomenėje sudarė prielaidas atsirasti ir plėtotis moterų emancipacijai, sąlygojusiai moterų socialinio vaidmens kaitą.

Šiam teiginiui patvirtinti, remdamasis vienos žymiausių XIX a. pab.–XX a. I p. visuomenininkų, – Felicijos Povickaitės-Bortkevičienės veikla, pateiksime moters visuomeninio vaidmens dinamiką XIX a. pab.–1919 m. Lietuvoje, ją atskleisdami ir viešosios informacinės veiklos kontekste.

XIX a. pab.–1919 m. laikotarpis iš F. Bortkevičienės gyvenimo pasirinktas dėlto, jog jis sietinas su moterų emancipacijos pradžia, be to, tą laikotarpį vainikavo Vasario 16-osios Nepriklausomybės akto paskelbimas, atspindintis demokratijos perspektyvą, ir vėliau nemažiau reikšmingas moterims 1919 m. lapkričio 20 d. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo

¹ Sarcevičienė, J. *Idealusis moters modelis XVI a. II p.–XVII a. I p. proginėje literatūroje Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje: daktaro disertacija*. Klaipėdos Universitetas: Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto biblioteka, 2000, p. 1.

priėmimas. Moterų išsikovota teisė reikšti pilietinę valią galiausiai juriškai paneigė iki tol tradicijoje vyravusį moters kaip auklės, šeimninės, tarnaitės suvokimo modelį. Tereikia palyginti XVII a.– XIX a. I p. ir XIX a. II p. – XX a. pradžios moters padėtį ir jos dinamiką skirtingų epochų Lietuvoje, tuomet pastebėsime, kaip prie šios politinės – kultūrinės situacijos padiktuotos kaitos prisidėjo ir F. Bortkevičienė. Šios asmenybės veiklos analizė suteikia galimybių išsiaiškinti aplinkybes, lėmusias moters socialinio vaidmens pokyčius Lietuvos visuomenėje.

Apie moters vietą XVI a. II p.–XVII a. I p. visuomenėje daktaro disertacijoje kalba J. Sarcevičienė.² Naudingos informacijos apie moters padėtį XIX a. I p. suteikia Z. Medišauskienės straipsnis „Namų angelas sargas: moters vieta Lietuvos visuomenėje XIX a. I p.“³ Moterų darbų lietuvių tautiniame judėjime, F. Bortkevičienės indėlį jame nušviečia V. Jurėnienė.⁴ Geresniam F. Bortkevičienės, jos veiklos ypatumų pažinimui, be minėtos autorės, vertingų žinių suteikia J. Būtėno 1993 m. išleista biografinė apybraiža „Gyvenusi kitiems“, paremta F. Bortkevičienės pasakojimais, siekiančiais 1915 metus.⁵ Atkreiptinas dėmesys, jog vienos žymiausių XIX a. pab.–XX a. I p. tautinio atgimimo ir XX a. tarpukario Lietuvos visuomenininkės ir politikės F. Bortkevičienės tema nėra išleista nė viena monografija, galinti suteikti išsamios informacijos apie šios moters veiklą po 1915 m. Pasak J. Būtėno, „bibliotekų rankraštynuose, archyvuose glūdi gausus F. Bortkevičienės epistolinių ir kitų vertingų dokumentų palikimas“⁶, kuriuos visus aprėpti jam neužteko jėgų.

F. Bortkevičienės asmenybę ir jos nuopelnus tautiniame lietuvių atgimime ir po jo įvertina D. Marcinkevičienė, įtraukdama ją į žymiausių XIX a. II p.–XX a. I p. Lietuvos moterų sąrašą. Be minėtų autorių vertingos informacijos apie Felicijos gyvenimą šiam darbui suteikia tiesioginiai šaltiniai: Felicijos Bortkevičienės autobiografija, jos sesers Juzefos Okuličienės prisiminimai iš vaikystės dienų, Zigmo Toliušio memuarai.⁷

² Ten pat.

³ Medišauskienė, Z. Namų angelas sargas: moters vieta Lietuvos visuomenėje XIX a. pirmojoje pusėje. *Klėja*, 2004, nr. 8. Žr. www.moters.lt

⁴ Jurėnienė, V. Lietuvos moterų judėjimo integralumas tautiniame judėjime. *Klėja*, 2004, nr. 8. Žr. www.moters.lt

⁵ Būtėnas, J. *Gyvenusi kitiems*. Kaunas, 1993.

⁶ Ten pat, p. 9.

⁷ Felicijos Bortkevičienės autobiografija. Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – LNMMB RS), f. 68–2; Okuličienė J. Atsiminimai iš vaikystės dienų. Ten pat, f. 68–401; Toliušis Z. F. Bortkevičienė. Ten pat, f. 66–13.

Darbo konceptualizavimui ypač reikšmingas P. G. Murdock straipsnis „Kultūros kitimo dinamika.“⁸

Moters socialinio vaidmens modelis XVII–XIX a. I p.

Kalbant apie socialinio vaidmens kaitą pirmiausiai derėtų išsiaiškinti socialinio vaidmens sąvoką. Anot psichologo G. W. Allporto, socialinis vaidmuo – tai struktūrizuotas būdas dalyvauti visuomenės gyvenime. Per savo gyvenimą individas, kartais vieną po kito, atlieka ne vieną nepaprastai subtiliai sąveikaujantį tarpusavyje socialinį vaidmenį. Laukiamas socialinis vaidmuo – tai, ko visuomenė tikisi iš individo dėl jo lyties ir vietos visuomenėje, tam tikros teorinės išankstinės nuostatos. Šis vaidmuo, grindžiamas šioje kultūroje ar socialinėje grupėje priimtomis taisyklėmis, normomis bei vertybėmis, yra svarbus išorinis modelis individui renkantis. Pasak G. W. Allport: individai, priimančys savo socialinius vaidmenis teigiamai, dažniausiai stengiasi juos kuo geriau atlikti.

Aišku, kad savo socialinius vaidmenis atliko ir aptariamojo laikotarpio moterys. Tačiau skirtingai nuo G. W. Allport pateiktos XX a. egzistuojančios galimybės socialinį vaidmenį pritaikyti savo asmeniui, XVII a. LDK, vėliau Rusijos imperijos visuomenėje net elito moteris neturėjo tokios galimybės. Pirma, individas XVII–XIX a. I p. visuomenėje praradavo savo vertę atskirtas nuo šeimos ir giminės, konsoliduoto ir įteisinto visuomenės sluoksniu. Antra, nusistovėjo tradicinis požiūris, kad moteris yra silpnesnės prigimties, todėl nusipelno nuolatinės proto vyro kontrolės, siaurinančios modelio pasirinkimo ir jo pritaikymo asmeniniams poreikiams galimybes.⁹

Būti visuomenėje – reikė atitikti tam tikrus reikalavimus, kurių nepaisymas sukeldavo socialinės kontrolės mechanizmo įsijungimą. Tokios kontrolės funkcijas dažniausiai atliko normų ir vertybių blokai, apimančys moralę, papročius, elgesio modelius ir pan. Visuomenė, jais remdamasi, darė moteriai spaudimą ir reglamentavo ne tik moters elgesį visuomenėje, bet ir šeimoje: jos santykius su vyru, vaikais, tarnais. Tai rodo aiškus veiklos sferų tarp sutuoktinių pasidalijimas, kai vyras rūpinasi šeimos (gal net giminės) „užsienio politika“, o žmonai palikta namų er-

⁸ Murdock, P. G. Kultūrinio kitimo dinamika. *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 213–257.

⁹ Sarcevičienė, J. *Idealusis moters modelis* ... p. 7.

dvė: rūpinimasis namų priežiūra, palikuonimis, vyro gerbūviu. Apribota namų išsilavinimu ir tik tam tikro tipo kontaktais, moteris pati negalėjo dalyvauti savo elgesio ir gyvenimo modelių kūrimė. Ji tegalėjo pasyviai priimti jai siūlomus socialinius vaidmenis, kurie jai užtikrino visuomenės ir šeimos narių pagarbą.¹⁰

Koncentruotai moters gyvenimo prasmę, jos vietą visuomenėje, pareigas apibūdino XIX a. viduryje labai vertinta lenkų rašytoja moralistė Klementyna z Tanskich Hoffmanowa: „Būti antrąja visuomenėje veikiau padėti nei veikti; daugiau reikštis per kitus nei pačia savimi, noriau vykdyti svetimą valią nei savo, gyventi stipriau kituose nei savyje, neieškoti naujų kelių, tik eiti išmintais, toli nesiekiant pasaulį matyti namuose, laimę savyje ir apie save; greta dvasios šviesumo išsaugoti paprastumą; greta stipraus jausmo – santūrumą, greta žavumo ir dorybių – kuklumą; jaunystėje būti žmonių giminės puošmena, visą gyvenimą – žemės angelu, kuris meldžiasi, myli, rūpinasi vaikais ir juos moko, skiepija dorą, sėja ramybę, šluosto ašaras, dangų prie žemės artina, – tokia tai moters dalia.¹¹

Vienintelė visuomenei priimtina viešojo gyvenimo institucija, kurios veikloje dalyvaujanti moteris nekėlė pavojaus visuomenėje nusistovėjusiai tradicijai, buvo bažnyčia, kur moteriai buvo paliktos 2 galimybės: išreikšti savo dievobaimingumą arba imtis labdaringos veiklos, realizuojant globėjos vaidmenį – kas taip pat, beje, buvo dievobaimingumo išraiška.¹² Tokia nuolaida daugiau tik išimtis, patvirtinanti moters socialinės diskriminacijos taisyklę.

Kaip nurodo J. Sarcevičienė, moters vaidmuo socialinėje tradicijoje lieka statiškas iki XVII a. I p. Nepakitęs jis lieka ir XVIII–XIX a. I p. Lietuvai esant imperijų sudėtyje.¹³ Visuomenės akyse moteris ir toliau suvokiama kaip žmona, motina.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Medišauskienė, Z. Namų angelas sargas ...

¹² Sarcevičienė, J. *Idealusis moters modelis* ... p. 148.

¹³ Medišauskienė, Z. Namų angelas sargas ...

Moters socialinio vaidmens kaitos atspindžiai F. Bortkevičienės veikloje (XIX a. 2 p.–XX a. pradžia)

Tik XIX a. II pusėje kartu su politinėmis permainingomis prasidėjusiu tautiniu lietuvių atgimimu, įvyksta nusistovėjęsio, tradicija tapusio visuomenės požiūrio į moterį pokyčių. Nenuostabu, jog XIX a. I pusėje Europoje prasidėję plataus masto išsivaduojamieji judėjimai, įtraukę ištisas tautas ir atskiras socialines grupes, nepaliko nuošalyje ir Rusijos imperijos moterų. XIX a. 7 dešimt. aktyvios socialinių procesų, visuomeninių ir politinių judėjimų dalyvės moterys, suvokdamos savo nelygiavertę padėtį visuomenėje, įsitraukia į visuomenei reikšmingą darbą, siejamą visų pirma su tautiškumo, tautinės kultūros išsaugojimu; vis drąsiau formuluoja specifinius, savo poreikius atitinkančius reikalavimus: siekia išsilavinimo, aktyviau reiškiasi visuomeninėse, kultūrinėse, politinėse sferose.¹⁴

Vieni iš pirmųjų pradėję lauzyti tradicinio požiūrio į moterį rėmus XIX a. pabaigos Lietuvos tautinio judėjimo lyderiai – varpininkai, rašę apie būtinumą moteris šviesti, kad jos galėtų dalyvauti tautiniame judėjime. Taigi „Varpas“ įtraukė visuomenę į tam tikrą diskusiją apie moters vaidmenį lietuvių visuomenėje, apie išsilavinusios lietuviškos šeimos perspektyvą. Lietuvos, kaip ir Europos, moterys pačios siekė mokslo. Apie Lietuvos moterų raštingumą liudija 1897 m. gyventojų surašymo duomenų tvarkytojo L. de Dantiu pastaba: „Kauno gubernijoje lietuvių moterų raštingumas prašoko vyrų: atitinkamai 54,9 ir 51,9 procento. [...] Tai unikalus reiškinys, niekur kitur Rusijos imperijoje nepastebėtas reiškinys, nors dažniausia moterų išsimokslinimas apsiribodavo vien mokėjimu skaityti“. Tai patvirtina ir kiti statistiniai duomenys: 1873 m. valstybinėse pradinėse mokyklose mokėsi tik 575 mergaitės, o 1900 m. – jau 4 313. Valstybinės vidurinės mergaičių mokyklos veikė nuo 1860 m. Vilniuje ir Kaune, o nuo 1896 m. ir Šiauliuose. XX a. pradžioje varpininkai visuomenei toliau įrodinėjo, kad moterims, kaip ir vyrams, reikia mokytis. Kaip vieną iš priežasčių jie nurodė, kad išsilavinusios jos turėtų įsitraukti į tautinį judėjimą, mat tik nedaugelis jame dalyvavo ir suprato jo reikšmę. Moterims „dabartinės aplinkybės yra palankesnės nei vyrams, nes ne taip ant akių laiko [...] Tad būtinai reikia rūpintis

¹⁴ Jurėnienė, V. Lietuvos moterų judėjimo ...

apšvietimu mūsų dukterų, kad aiškiau suprastų savus dalykus: savo tikėjimą, savo tautą, savo kraštą, savo neprietelius ir būdą kariavimo su jais“. Vienos iš pirmųjų į visuomeninę veiklą ir tautinį judėjimą įsitraukė bajoraitės, baigusios gimnazijas ir įvairius aukštuosius kursus. Nenutautėję Lietuvos bajorai leido į mokslus savo dukras, tačiau išsimokslinusių moterų vis dar buvo nedaug.¹⁵

Felicitijos Povickaitės-Bortkevičienės asmenybė, gyvenusi ir veikusi XIX a. II p. – XX a. I pusės sąlygomis (1873–1945 m.), yra puikus tokio moterų įsitraukimo į tautinį – visuomeninį judėjimą pavyzdys.

F. Bortkevičienės tėvai už dalyvavimą 1863 metų sukilime buvo išvaryti iš Linkuvos dvaro (Panevėžio apskritis) ir persikėlė gyventi prie Ukmergės. XIX a. I pusėje plačiai vyravusi tradicija riboti mergaičių išsilavinimą, tautiniam lietuvių judėjimui neabejingiems Povickiams nebuvo būdinga. Gerai suprasdami mokslo svarbą, atsisakę XVII a. vyravusių stereotipų F. Bortkevičienės tėvai stengėsi savo dukroms suteikti tinkamą išsilavinimą. Svarbus švietimo akcentas tradicijai keistis šiuo atveju labai tinka. Būtent mokymasis Kauno Marinskaja mergaičių gimnazijoje, studijos privačiuose Moravskos moterų kursuose turėjo didelės įtakos F. Bortkevičienės moters visuomenininkės charakteriui susiformuoti.

1899 m. Felicija Povickaitė išteka už Jono Bortkevičiaus. Tai nebuvo tradicinė patriarchalinė šeima, kurioje vyras rūpinasi šeimos „užsienio politika“, o žmonai palikta namų erdvė. Šiuo atveju labiau tiktų partnerystės terminas, nes vyro ir žmonos santykiai niekuo neprimena aptartosios XVII–XIX a. I p. šeimos. Čia vyras neuždaro žmonos tarp keturių sienų, o atvirksčiai – skatina ją įsitraukti į visuomeninę veiklą. Tą pabrėžia ir žymi moderniosios lietuvių šeimos tyrinėtoja D. Marcinkevičienė, teigdama jog veiklus Felicitijos dalyvavimas tautiniame atgimime prasidėjo kaip tik po vedybų.¹⁶

1899 m. Bortkevičiams apsigyvenus Vilniuje Felicija greitai įsitraukia į J. Bortkevičiaus kuruojamo inteligentijos ratelio sukūrį. Pasinėjusi į Vilniaus „Dvylikos Apaštalu“ inteligentų būrelio tautinę veiklą tampa pirmąja moterim (apie 1900 m.), gavusia lygias teises dalyvauti šio būrelio slaptuose pasitarimuose (J. Bortkevičius taip pat priklausė šiai draugijai). Toks tradicijos nesilaikymas tampa precedentu (naujovė) kitoms

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Marcinkevičienė, D. *Ižymios Lietuvos moterys XIX a. antroje pusėje*. Vilnius, 1997, p. 163.

slaptosios draugijos narėms siekti panašaus statuso.¹⁷

1902 m. spalio 17 d. įkurtos Lietuvos demokratų partijos Centro komiteto nare tapusi Felicija ėmė nebe taip aktyviai dalyvauti tautiniame vilniečių gyvenime, tačiau nepasitraukė iš jo iki 1905 m. Esmė ta, jog iki pat 1905 m. revoliucijos ir jos metu Bortkevičių namas buvo viešojo lietuvių gyvenimo centras; visa, kas vykdavo Vilniuje, sulaukdavo jame didesnio atgarsio. Jis buvo ir pagrindinė neorganizuoto moterų judėjimo susitikimų vieta. E. Vileišienė, S. Smetonienė, M. Piaseckienė (Šlapelienė), Brazaitytė, B. Šėmaitė (Biržiškienė), Domaševičienė, F. Purickaitė-Kasperskienė 1904–1905 m. slapta susirinkdavo į susirinkimus pas F. Bortkevičienę aptarti visuomeninių ir moterų veiklos problemų. Felicija ragino moteris mokytis lietuvių kalbos ir jungtis į tautinį lietuvių judėjimą.¹⁸

Kaip matome, F. Bortkevičienės socialinis elgesys radikaliai skiriasi nuo XVII–XIX a. I p. tradicinės moters įvaidžio. Išsilavinusi, palaikanti kontaktus su žymiausiais to meto visuomenės veikėjais, ji pati kuria savo, visuomenei nebūdingą – naują socialinio elgesio modelį. Jos gyvenimo būdas nėra primestas tradicinių visuomenės normų, bet kontroliuojamas savęs pačios. Ši energinga moteris šeimos idilę paaukoja visuomeninei veiklai (neturėjo vaikų), kai tuo tarpu XVII a. moters prioritetas – šeima ir vaikų auklėjimas. Tokiems tradicijos pokyčiams greičiausiai didelės įtakos turėjo įvairios novacijos, sąlygotos to meto politinių – kultūrinių procesų. Tai vienaip ar kitaip patvirtina P. Murdock'o teorinius pastebėjimus: socialinio elgesio pakitimai kyla iš reikšmingų visuomenės gyvenimo sąlygų pakitimų. Bet kuris įvykis, keičiantis situaciją, kurioje atsiranda kolektyvinis elgesys tiek, kad neskatinami įprastiniai veiksmai ir atiduodama pirmenybė naujoms reakcijoms, gali atvesti į kultūrinę naujovę.¹⁹ 1864–1904 m. lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas buvo sunkiausias laikotarpis lietuvių kultūrai, pažadinęs vadinamąjį kolektyvinį elgesį tautiniame lietuvių judėjime. Sutrikus įprastinei veiklai tapo įmanomi netradiciniai, novatoriški, eksperimentiniai sprendimai.

XX a. pradžioje žandarų policijai pradėjus aktyviau sekti tradiciškai nelegalią spaudą gabenančius vyrus, į šį pavojingą, svarbų visuomenei darbą įtraukiama ir mažesnę įtarimą kelianti – silpnoji lytis. 1902 m.

¹⁷ Toliušis Z. F. Bortkevičienė ... f. 66–13, l. 13.

¹⁸ Jurėnienė, V. Lietuvos moterų judėjimo ...

¹⁹ Murdock, P. G. *Kultūrinio kitimo dinamika* ... p. 216.

žandarams suėmus iki tol nelegalia spauda Vilnių aprūpinusį knygnešį Motiejų Baltūsį, jį pakeitė F. Bortkevičienė. Vilniuje ji turėjo du nelegalios spaudos sandėlius. 1902 m., po Šv. Mykolo bažnyčios remonto, daug spaudinių laikė ten įrengtoje slėptuvėje už altoriaus. Nedidelį kiekį slėpdavo savo namuose ir pas G. Sapkauskaitę. Taip pat ne kartą gabeno į Virbalį pačios suredaguotą „Varpo“ numerių medžiagą (nuo 1903–1905 m. „Varpas“ buvo redaguojamas Vilniuje). Šios moters pavardės įtraukimas tarp labiausiai pasižymėjusių knygų platintojų knygnešių sienelėje puikiai iliustruoja jos nuveikto darbo reikšmę.

„Dalyvavau 1904, 1905 ir 1906 m. revoliuciniame darbe, kurio centras visgi buvo Vilnius. Agitatorius reikėjo aprūpinti literatūra, pinigais ir dažnai ginklais, palaikyti ryšius tarp jų“²⁰, pasakoja F. Bortkevičienė. Be dalyvavimo 1905 m. revoliucijos įvykiuose ši moteris dar užsiėmė visuomeneine veikla: 1905–1914 m. dirbo Lietuvos mokytojų sąjungos išdininke, įkūrė ir vadovavo labdaringsoms organizacijoms (1903–1918 m.: „Žiburėlis“, „Kankinių kasa“, „Lietuvių globa“) ir pan.²¹

Atgavus spaudą, Felicija Bortkevičienė atliko milžinišką organizacinį darbą steigiant „Lietuvos Ūkininką“ ir „Lietuvos Žinias“, taip pat daug prisidėjo prie jų redagavimo ir leidimo.²² Ji buvo bene pirmoji ir vieninga moteris anuomet, vadovavusi tokiems stambiems dienraščiams. Vertinant tokį faktą apie tai reikalinga pakalbėti išsamiau.

„Lietuvos Ūkininko“ vadybininkė 1906–1915 m.

Pateikdami tokį šiuolaikišką Felicijos Bortkevičienės veiklos apibūdinimą, pabandykime jį pagrįsti.

...1905 m. revoliucijos laimėjimai „įpareigojo“ caro administraciją suteikti lietuvių tautai daugiau laisvių. Viena iš jų, – leidimas LDP turėti net du savo leidinius. Tokių nuolaidų iš rusų valdžios mažai tikėjosi net didžiausi LDP optimistai, kurie, naudodamiesi proga ir suprasdami, jog brangios, dar 1904 m. pasirodžiusios P. Vileišio „Vilniaus Žinios“ nepasiekia paprastų žmonių, nusprendė, kad reikia pradėti leisti platesnei visuomenei prieinamą laikraštį. Tokiu laikraščiu turėjo būti „Lietuvos

²⁰ Felicijos Bortkevičienės autobiografija ...

²¹ Būtėnas, J. *Gyvenusi kitiems* ...

²² Kilna J. Prisiminkime F. Bortkevičienę// Sėja. – Melrose Park. – 1959. - Nr. 6. - P. 36.

Ūkininkas“.²³ 1905 m. leidimą šiam laikraščiu leisti gavo J. Vileišis. Laikraščio redaktoriumi pasirašė A. Smetona, tačiau pirmųjų dviejų numerių faktišku redaktoriumi buvo P. Višinskis. Kalbos taisyklingumą prižiūrėjo bendrinės lietuvių kalbos tėvas – J. Jablonskis.²⁴

Tais pačiais 1905 metais, kilo stipri nepritarimų banga dėl P. Višinskio vedamos itin revoliucingos laikraščio linijos. Revoliucinga „Lietuvos Ūkininko“ pakraipakėlė pavoju pačiam „Lietuvos Ūkininkui“. Ižvelgdama grėsmę, tačiau palaikydama P. Višinskį, F. Bortkevičienė savo laiškuose M. Zauniūtei rašo „Turime jau perspėjimą, jog „Liet. Ūkininką“, jeigu norime, kad nebūtų konfiskuotas, turime sušvelninti.“²⁵ 1905 m. pabaigoje viename LDP Vilniaus kuopos susirinkime vieno balso persvara (P. Gaidelionio) buvo nuspręsta „Lietuvos Ūkininko“ redagavimą perduoti į A. Smetonos ir J. Jablonskio rankas.²⁶ Tuo prieštaravimai dėl „Lietuvos Ūkininko“ pobūdžio ir jo ateities nesibaigė.

1905 m., per Šv. Kalėdas buvo sukviestas LDP partijos susirinkimas, kuriame buvo svarstomas kitų metų biudžetas „Lietuvos Ūkininkui“ leisti. Išaiškėjo, jog „sumestų“ Lietuvos demokratų partijos narių pinigų (kiekvienas LDP narys turėjo įmokėti po 100 rublių, iš viso – apie 1 200 rublių) „Lietuvos Ūkininkui“ leisti nepakanka. Kilo sumanymas, kurį stipriai palaikė A. Smetona, perduoti „Lietuvos Ūkininko“ leidimą į privačias rankas. Tokiam sumanymui karštai pasipriešino F. Bortkevičienė, teigusi, jog „Lietuvos Ūkininkas“ kaip tikrasis Tilžėjeėjusių visuomeninių „Varpo“ ir „Ūkininko“ laikraščių įpėdinis²⁷ turi priklausyti visuomenei. Jai antrino jos vyras J. Bortkevičius. Abu ultimatyviai pagrasino netgi išstoti iš partijos, jeigu būtų priimtas kitoks nutarimas. Kitą dieną J. Bortkevičių „ultimatumas“ buvo patenkintas. Tik A. Smetona pareikalavo, jog už F. Bortkevičienę padarytas nuolaidas ji privalo pažadėti padengti visas išlaidas ir neleisti laikraščiu žlugti. Išgavęs iš F. Bortkevičienės pažadą, A. Smetona pridūrė, jog ji dabar gali kviestis kokią nori redaktorių. Būdamą ištikima P. Višinskio revoliucinėms idė-

²³ Būtėnas J. Istoriografo užrašai. –V.,1974. - P. 150.

²⁴ Bortkevičienė F. Povilas Višinskis// Lietuvos Ūkininkas. – 1930. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P. 7.

²⁵ Būtėnas J. Istoriografo užrašai. –V., 1974. - P. 153.

²⁶ Bortkevičienė F. Lietuvos Ūkininko redaktoriai ir rašytojai // Lietuvos Ūkininkas. – 1930. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P. 2.

²⁷ 1905 m. nusprendus leisti legalius laikraščius, nuo 1905 m. pabaigos Rytprūsiuose leisti LDP laikraščiai „Varpas“ ir „Ūkininkas“ buvo sustabdyti.

joms, pastarajam F. Bortkevičienė pasiūlo laikraščio redaktoriaus vietą.²⁸ Tačiau dėl silpnos sveikatos P. Višinskis šių pareigų atsisako²⁹. Jo vietą vėl užėmė A. Smetona, kuris, prasidėjęs reakcijai, revoliuciniam judėjimui nepritarė, propagavo nuosaikią „Lietuvos Ūkininko“ liniją ir tai erzino radikaliuosius demokratų.

1906 m. birželio pabaigoje LDP suvažiavime, P. Ruseckui parengus laikraščio reformos planą ir pritariant laikraščio leidėjai F. Bortkevičienėi, palaikant kitiems LDP veikėjams, balsų dauguma buvo nutarta pakeisti nuosaikią „Lietuvos Ūkininko“ kryptį į ką tik to paties suvažiavimo patvirtintą LVS programą. Reformuotas „Lietuvos Ūkininkas“ pralėjo prioritetą teikti valstiečių interesų atstovavimui, demokratinės, anticarinės, antiklerikalinės minties propagavimui.³⁰ A. Smetona, reikalaujant F. Bortkevičienėi, iš „Lietuvos Ūkininko“ redaktoriaus pareigų pasitraukė.³¹

Nuo 1906 m. gegužės pabaigos „Lietuvos Ūkininko“ leidėją J. Vileišį pakeičia spaudai ir visuomenei jau gerai pažįstama P. Višinskio į spaudos darbą „įkinkyta“ „Varpo“ ir „Ūkininko“ bendradarbis F. Bortkevičienė.³² Atsakingaisiais redaktoriais saugumo sumetimais buvo pakviesti mažai su laikraščio leidyba susiję žmonės. Pati F. Bortkevičienė negalėjo pasirašinėti atsakingąją redaktore, nes jai atsisėdus į kalėjimą būtų sutrikusi laikraščio leidyba.³³ Valdžia legaliai leidžiamą „Lietuvos Ūkininką“ dėl menkiausios priežasties bet kada galėjo uždrausti, todėl apsidraudžiant buvo nuspręsta kasmet išleisti po vieną „Garso“ numerį, kad uždraustoj „Lietuvos Ūkininko“ vietoje be jokių kliūčių būtų galima leisti panašų laikraštį (tik kitu pavadinimu). Kaip rašė vienas iš politinių lyderių, „pagrindinis F. Bortkevičienės leidžiamo laikraščio tikslas buvo šviesti ir šviestis, skleisti laisvą mintį Lietuvos šiaurinėse pastogėse, valyti tą mintį nuo politinio konservatizmo bei tikybinių prietarų ir padaryti iš valstiečių sau žmones“.³⁴

²⁸ Ten pat.

²⁹ Sulaukęs vos 34 metų miršta nuo džiovos.

³⁰ Ruseckas P. Iš mano darbų „Lietuvos Ūkininkui“// Lietuvos Ūkininkas. - 1930. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P. 5.

³¹ Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai. - V., 1996. - P. 48.

³² I. K. Felicija Povickaitė - Bortkevičienė// Lietuvos Žinios. - 1925. Spalio 22. -Nr. 230. - P. 2.

³³ Bortkevičienė F. Lietuvos Ūkininko redaktoriai ir rašytojai// Lietuvos Ūkininkas. - 1930. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P. 2.

³⁴ Sleževičius M. „Lietuvos Ūkininko“ reikšmė Lietuvos politiniame gyvenime// Lietuvos Ūkininkas. - 1930. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P.2.

Pažangių minčių nestokojantis, palaikantis glaudžius ryšius su lenkų, rusų panašios krypties laikraščiais, „Lietuvos Ūkininkas“ buvo „mėgstamas“ carinės cenzūros taikiny.³⁵ „Lietuvos Ūkininko“ leidėjai ir redakcija daug prisikentėjo nuo anuomet jų laikraštį „globojusių“ cenzorių, – kaip teigia F. Bortkevičienė, – „sukalbamo Itomlensko ir neišsilavinusio, tačiau turinčio labai gerą uoslę Itomlenskį pakeitusio Jaruševičiaus“.³⁶ Būtent dėl pastarojo veiklos, kaltinant jaunimo organizavimu 1912 m.³⁷ buvo suimta „Liet. Ūkininko“ leidėja F. Bortkevičienė ir atsakingoji „Lietuvos Ūkininko“ redaktorė M. Radzevičienė. Ir tik dėl F. Bortkevičienės apskukimo, iš kalėjimo greitai pavyksta ištrūkti.

Cenzūros varžomam „Lietuvos Ūkininkui“ neretai iškildavo ir finansinių sunkumų. 1907 m. buvo taip blogai, kad reikėjo būtinai įmokėti stambią pinigų sumą, kad laikraščio leidyba nenutrūktų. „Kaip tik užbaigus likviduoti savo vyro palikimą, buvau surinkusi 5000 rub., ir tie pinigai nuėjo bendram labui. Bet vis tiek reikėjo ieškoti naujų šaltinių“, minint „Lietuvos Ūkininko“ 25 metų sukaktį prisiminė F. Bortkevičienė.

Tas šaltinis buvo pasitikėjimo bendrovė „Felicija Bortkevičienė, Kazys Grinevičius ir K – o „Lietuvos Ūkininkui“ ir kitiems laikraščiams leisti“³⁸. 1908 m. kiekvienas bendrovės narys turėjo įnešti po 25 rublius pajų, iš kurių kaupėsi kapitalas. Kiek iš viso iki 1914 m. buvo surinkta pajų, F. Bortkevičienė neprisimena, tačiau tiksliai žino, kad jų bendra suma nepranoko 5000 rublių. Kiekvienas „Felicijos Bortkevičienės, Kazio Grinevičiaus ir K – o „Lietuvos Ūkininkui“ ir kitiems laikraščiams leisti“ kooperatyvo dalininkas kaip procentą iki mirties gaudavo nemokamą „Lietuvos Ūkininko“ prenumeratą.

F. Bortkevičienė, A. Moravskio išmokyta laikraščių administracijos ir ekspedicijos tvarkybos, 1907–1908 m. įgijusi patirties tvarkydama „Vilties“ ekspediciją, 1908 metais perima „Lietuvos Ūkininko“ valdymą.³⁹ Rodydama asmeninį pavyzdį (kai iki 1914 m. dirbdama „Lietuvos Ūkininke“ neėmė jokio užmokesčio), įveda didesnę bendrų išlaidų ekonomiją. Nuo tada „Lietuvos Ūkininko“ finansiniai reikalai pagerėja. Tačiau 1914 m. birželio 28 d. kilęs Pirmasis pasaulinis karas „nubraukia

³⁵ Būtėnas J. Istoriografo užrašai. –V., 1974. - P. 181.

³⁶ Bortkevičienė F. Spaudos draudimas Lietuvoje 1863 – 1904 // LNB RS. - F. 68 – 24. - P. 6.

³⁷ „Lietuvos Ūkininkas“ leido priedą – „Jaunimo reikalai“.

³⁸ 1908 m. vasario 29 d. patvirtinta notaro.

³⁹ Būtėnas J. Istoriografo užrašai. –V., 1974. - P. 175.

viską, kas buvo iki tol pasiekta“.⁴⁰ 1915 m. ugsėjo 18 d. vokiečiams įžengus į Vilnių „Lietuvos Ūkininko“ leidyba nutrūksta.⁴¹

1908 m. sutvarkius „Lietuvos Ūkininko“ finansinius reikalus LDP nutarė leisti dar vieną laikraštį. F. Bortkevičienei tokia mintis nelabai patiko: „kai kilo sumanymas perimti iš J. Vileišio „Lietuvos Žinias“, aš buvau tam priešinga (...) „Lietuvos Ūkininką“ ką tik buvome įstatę į tokias vėžes, kai matėsi, kad deficitams padarytas galas. Dabar vėl reikės imtis didelės naštos ilgiems metams (...) Nežiūrėjau taip rausvai į leidimo sunkenybes kaip J. Vileišis, net ir kaip dr. K. Grinius, nes žinojau, kiek mano nuosavų, be įvairių aukų, tūkstančių rublių paglemžė „Liet. Ūkininko“ deficitai. 1909 m. mano asmeninė kasa buvo tuščia, o pasitikėti visuomenės dosnumu, į kurią tiek sykių kreiptasi dienraščio reikalais, mano manymu, buvo bergždzias dalykas. Dar ko gero, nuo nevykusios kombinacijos su „Lietuvos Žiniomis“ galėtų nukentėti ir Ūkininkas“, – būgštavo F. Bortkevičienė, tačiau vis dėlto po kiek laiko sutiko „globoti“ „Lietuvos Žinias“.⁴²

Tokia moters „saviveikla“, išskyrus labdaringą veiklą, prieš 100 metų būtų buvusi visuomenės pasmerkta. Tačiau naujas laikas, politinių įvykių transformuota erdvė be didesnio pasipriešinimo priima šią novaciją. Bortkevičienė atsiskleidė kaip sumani politinės spaudos, reikalingos lietuvių visuomenei telkti, organizatorė.

Aktyvus Lietuvos moterų judėjimas, viešesnė jų visuomeninė ir politinė veikla įgavo institucinį pavidalą 1905 m. birželio 13 d. išsilavinusios Socialdemokratų ir Demokratų partijų narės surengė pasitarimą Šiauliuose, kuriame priėmė nutarimą įkurti Informacinį centrą. Centras turėjo rinkti medžiagą apie kitų kraštų moterų judėjimus, parengti ir sušaukti pirmą visos Lietuvos moterų susirinkimą. Susirinkimas vyko 1905 m. rugsėjo 22–23 d. Jame buvo įkurtas Lietuvos moterų susivienijimas, išrinkta valdyba, į kurią įėjo: F. Bortkevičienė, O. Pleirytė-Puidienė ir S. Landsbergaitė. Susirinkimas parengė ir priėmė susivienijimo programą, kurioje buvo numatyta: 1. Iškovoti autonomiją Lietuvai etnografinėse ribose su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, lygiu, slaptu, tiesio-

⁴⁰ Bortkevičienė F. Lietuvos Ūkininko administracija ir finansai// Lietuvos Ūkininkas. – 1930. Gruodžio 4. - Nr. Gruodžio 4. - Nr. 49. - P. 2.

⁴¹ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. – V., 1986. – T. 2. – P. 25; Lietuvių enciklopedija. – Boston, 1958. – T. 16. – P. 165.

⁴² Būtėnas J. Gyvenusi kitiems. – K., 1993. - P. 50.

giniu balsavimu; 2. Iškovoti lygias moterų ir vyrų teises; 3. Susivienijimo nariais gali būti ir moterys, ir vyrai.⁴³

Galima teigti, kad partijų atstovai, įtraukdami moteris į savo veiklą, suprato jų, kaip socialinės jėgos, galią. Tai liudija 1905 metų 2 pusėje partijų ir moterų judėjimo lyderių veikla, susijusi su 1905 m. spalio 17 d. caro Nikolajaus II išleistu manifestu, leidusiu susirinkimus ir organizacijas. Lietuvos inteligentai, 1905 m. spalio 19 d. susirinkę Vilniaus žinių redakcijoje, nutarė pasinaudoti paskelbtomis pilietinėmis laisvėmis ir sušaukti lietuvių suvažiavimą Vilniuje. Į organizacinį suvažiavimo komitetą įėjo dvi moterys: F. Bortkevičienė ir G. Sapkauskaitė. F. Bortkevičienė dėl nesutarimų organizaciniame komitete kartu su A. Domaševičiumi ir V. Sirutavičiumi norėjo iš jo išėiti, tačiau P. Vileišis įtikino ją likti. Šis faktas rodo, kad F. Bortkevičienė buvo svarbus ir įtakingas asmuo Demokratų partijoje ir apskritai visuomenėje.⁴⁴

Didžiajame Seime dalyvavo G. Petkevičaitė, F. Bortkevičienė ir O. Sapkauskaitė, O. Brazauskaitė, K. Jonelytė ir kitos. O. Brazauskaitė išdėstė moterų ir vyrų lygybės principus, kurie turėtų būti įgyvendinti nepriklausomoje Lietuvoje. Didžiojo Seimo metu įkurtos Lietuvos valstiečių sąjungos Centro komiteto reikalų vedėjos F. Bortkevičienės iniciatyva, Seimui buvo pasiūlyta į rezoliuciją įtraukti punktą, kuriame būtų įteisintas visiškas abiejų lyčių politinis lygiateisiškumas, o Valstiečių sąjungos pasiūlymu 1-ame Lietuvos autonomijos punkte buvo numatyta: „Reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, lygiu, slaptu, tiesiu balsavimu, neskiriant lyties, tikėjimo, tautybės.“⁴⁵

1905 m. gruodžio 11 d. caras paskelbė Valstybės Dūmos rinkimų įstatymą, kuriuo moterys rinkimų teisės negavo. 1905 m. gruodžio pabaigoje vyko Geležinkelių sąjungos organizuotas mitingas, kurio sekretorė buvo F. Bortkevičienė. Mitinge priimtoje rezoliucijoje moterys reikalavo sulyginti moterų ir vyrų politines teises, pakeisti socialinę ir teisinę moters padėtį. Po mitingo žandarai F. Bortkevičienės bute padarė kratą. Siaučiant carinei reakcijai, 1906 m., partijų veikla kartu ir moterų judėjimas susilpnėjo. Moterys ėmė reikštis spaudoje. Ypač aktyvios buvo G. Petkevičaitė, O. Pleirytė-Puidienė, M. Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana, S. Pšibiliauskienė – Lazdynų Pelėda. F. Bortkevičienė dirbo

⁴³ Jurėnienė, V. Lietuvos moterų judėjimo ...

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat.

„Lietuvos Ūkininko“, „Lietuvos Žinių“ redakcijoje, vadovavo 1903 m. įkurtai „Kankinių kasai“. Ypač radikalus buvo F. Bortkevičienės leidžiamas „Lietuvos ūkininko“ priedas „Žibutė“, kurį redagavo G. Petkevičaitė, suvaidinęs svarbų vaidmenį žadinant moterų sąmoningumą.⁴⁶

Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, 1917 m. balandį Lietuvių Tautos Taryba nutarė gegužės 27 d. sušaukti visos Rusijos lietuvių suvažiavimą Petrapilyje. Į suvažiavimo organizacinį komitetą įėjo F. Bortkevičienė. Ji Petrapilio Seimo metu dirbo švietimo komisijoje. O. Brazauskaitė Lietuvių moterų laisvės sąjungos Voronežo kuopos vardu pasveikino Seimą ir nurodė, kad moterys reikalauja, jog būtų vykdomas 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimas ir Lietuvių Tautos Tarybos nutarimas Nr. 7, kuriais moterims buvo pripažintos visiškos politinės teisės. Petrapilio seime moterys dar kartą iškėlė reikalavimą, kad moterys turėtų tokias pačias politines ir pilietines teises kaip ir vyrai.⁴⁷

1917 m. spalio 18–20 d. Stokholmo konferencijoje, atstovaudama socialistų liaudininkų demokratų partijai, F. Bortkevičienė be politinių reikalų rūpinasi ir Prūsijos lietuvių šelpimu.⁴⁸ Aktyviai dalyvaudamos tautiniame judėjime, moterys galiausiai pasiekė, kad Lietuvos Valstybės Taryba 1919 m. lapkričio 20 d., priimtų Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, kuris joms suteikė visišką rinkimų teisę.

Anksčiausiai politines teises išsikovojo Skandinavijos moterys: 1906 m. suomės, 1907 m. norvegės, 1915 m. danės. Tik po Antrojo pasaulinio karo sukrėtimų politines teises gavo Prancūzijos, Ispanijos, Italijos, Šveicarijos moterys.⁴⁹ Kaip matome lietuvių moterų judėjimas mažai kuo atsiliko nuo skandinavų, o kai kurias daug toliau į priekį pažengusias Vakarų Europos valstybes gerokai lenkė. Kad ir kaip paradoksaliai beskambėtų, tačiau tokios lietuvių moterų sėkmės priežastis daugiausiai lėmė po pralaimėto 1863 m. sukilimo vesta griežta rusifikacinė politika, trūkstant intelektualių pajėgų, pareikalavusi į lemiamą kovą su carine sprespauda įsitraukti ir silpnosios lyties atstoves.

Asmeninis F. Bortkevičienės socialinės elgsenos pavyzdys rodo, jog tautinei visuomenei išgyvenant ekstremalų išlikimo laikotarpį, modernus socialinis-politinis diskursas suponuoja naują socialinį moters vai-

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Būtėnas, J. Gyvenusi kitiems ... p. 101–102.

⁴⁹ Jurėnienė, V. Lietuvos moterų judėjimo ...

dmenį, naudingą ir būtiną nacionaliniam judėjimui. Tradicijos kaita šiuo atveju eina evoliucijos, o ne revoliucijos keliu. Visuomenei buvo priimtina ir netgi naudinga F. Bortkevičienės vykdoma veikla, todėl XVII–XIX a. I pusės socialinės kontrolės mechanizmas, nors ir ne taip totaliai, tačiau vis dar veikiantis XX a. pradžioje, „pažeidimo“ nefiksuoja, jį priimdamas kaip taisyklę.

Išvados

1. Specifinių XVII–XIX a. I p. laikotarpio bruožų nulemtas socialinės kontrolės mechanizmas smarkiai riboja moters visuomeninį vaidmenį. To meto socialinėje tradicijoje vyravęs požiūris, jog prigimtini silpnesnei moteriai yra privaloma nuolatinė protingo vyro globa, apibrėžė jos statusą šeimoje ir visuomenėje. Moters visuomeninis vaidmuo apsiribojo namų židinio saugojimu, išimtinė – labdaringa veikla.

2. 1864–1904 m. lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo pasekmės padėjo įveikti aktyvi intelektualių lyderių informacinė veikla. Sutrikus įprastinei politinei-kultūrinei situacijai, visuomenei tapo priimtini netradiciniai, novatoriški, eksperimentiniai sprendimai. Į pavojingą nelegalios spaudos platinimo darbą įtraukiama ir mažesnį įtariamą kėlusį – silpnoji lytis.

3. Politinės-tautinės, kultūrinės situacijos „reikalavimas“ aktyvesnio moterų dalyvavimo visuomeninėje veikloje sudaro prielaidas tradicijos kaitai. Moters siekimas išsilavinimo, F. Bortkevičienės atveju – šeimos paaukojimas vardan visuomeninių interesų nėra blokuojamas, o atvirksičiai – skatinamas kultūros vertybinių normų.

4. Aktyviai dalyvaudamos tautiniame judėjime moterys galiausiai pasiekė, kad Lietuvos Valstybės Taryba 1919 m. lapkričio 20 d. priimtų Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, kuris joms suteikė visišką rinkimų teisę. Moterų išsikovota teisė reikšti pilietinę valią galiausiai juridiškai paneigė iki tol tradicijoje vyravusį moters kaip auklės, šeiminkės, tarnaitės suvokimo modelį, tuo visu ketvirčiu amžiaus aplenkiant tokių valstybių kaip Prancūzijos, Ispanijos, Italijos, Šveicarijos moterų judėjimus. Šios „sėkmės“ priežastys glūdi XIX a. II pusėje Rusijos carų vykdytoje itin griežtoje rusifikacinėje politikoje, iššaukusioje visos lietuvių tautos susitelkimą kovoje dėl išlikimo, įvairiapusių lietuvių lyderių subrendimą.

5. Asmeninis F. Bortkevičienės socialinės elgsenos pavyzdys rodo,

jog tautinei visuomenei išgyvenant ekstremalų išlikimo laikotarpį, modernus socialinis – politinis diskursas suponuoja naują socialinį moters vaidmenį, naudingą ir būtiną nacionaliniam judėjimui. Tradicijos kaita šiuo atveju eina evoliucijos, o ne revoliucijos keliu. Visuomenei buvo priimtinas ir naudingas F. Bortkevičienės veiklos pobūdis, išskirtinas dviem kryptim – labdaros ir informacinės sklaidos, todėl XVII–XIX a. I pusės socialinės kontrolės mechanizmas, nors ir ne taip totaliai, tačiau vis dar veikiantis XX a. pradžioje, tradicijos „pažeidimo“ nefiksuoja, priimdamas kaip naują taisyklę.

Priedas

Vardas, pavardė	Felicija Povickaitė-Bortkevičienė
Gimimo data, vieta	1873 rugsėjo 1 d. Linkaučių dvare., Krekenavos raj. Panevėžio apskr.
Mirties data, vieta	1945 spalio 21 d. Kaune. Palaidota Troškūnų kapinėse.

Gyvenimo vietos 1900–1920 (?) Semionovkos (M. Stuokos Gucevičiaus) Nr. 10, Vilnius
1920–1928 Laisvės alėja 60, Kaunas
1928–1945 Gedimino 38, Kaunas

Šeimyninė padėtis 1899–1908 santuoka su Jonu Bortkevičiumi.
1908 12–1945 – našlė.

Išsilavinimas Kauno gimnazija 1885–1889 (pašalinta)
Vilniaus gimnazija 1889–1890
1890–1891 slapti privatūs („skrajojantys“ Moravskos) moterų kursai Varšuvoje

Kalbų mokėjimas	lenkų k. (gimtoji), lietuvių k.(specialiai mokosi 1900–1901m.), rusų k., prancūzų k.
Darbas	1892 (1893)–1898 Ukmergės komercijos bankas (pa- deda tėvui) 1906–1940 „Lietuvos Ūkininko“ redaktorė 1909–1940 Lietuvos Ūkininko“ ir „Lietuvos Žinių“ redaktorė 1931–1932 „Varpo“ atsakingoji redaktorė 1922–1940 įkurtos akcinės bendrovės „Varpas“ direktorė
Visuomeninė veikla	1894–1906 „Žiburėlio“ valdybos narė 1906–1940 „Žiburėlio“ valdybos pirmininkė 1899–1905 „Dvylikos Vilniaus Apaštalu“ būrelio narė 1902–1904 organizuoja nelegalios lietuviškos spaudos gabenimą ir platinimą Vilniuje 1904–1906 dalyvauja revoliucinėje veikloje. Organizuoja lėšų, spaudinių, ginklų gabenimą 1905 12 – DVS organizacinio komiteto narė 1905–1917 LMS išdininkė 1904–1914 „Kankinių kasos“ pirmininkė 1915 m. tampa Vilniaus masonų ložės „Lietuva“ narė 1915–1918 „Lietuvių globos“ pirmininkė 1919–1939 aktyvi Moterų Globos draugijos narė 1941–1944 pagrindinės antihitlerinės veiklos dalyvė.
Politinė veikla	1902–1922 LDP CK narė 1921–1922 Lietuvos valstiečių sąjungos atstovė Steigiamajame Seime. 1926 birželis – kandidatė į prezidentus 1922–1935 Valstiečių liaudininkų Centro komiteto narė.

Teistumai

Dešimtį kartų carizmo, komunistinių režimų kailinta už kovą vardan Lietuvos nepriklausomybės, A. Smetonos diktatūros metais **bausta administracinėmis bandomis už laisvo žodžio skleidimą.**

The Changes in Women's Social Roles Reflected in the Work of Felicija Bortkevičienė

Summary

Using the work of Felicija Povickaitė-Bortkevičienė, one of the most important social activists of the late 19th and early 20th centuries, as a point of reference, the author presents the dynamics surrounding women's social roles in Lithuania from the late 19th century to 1919; a good deal of attention is given to Povickaitė-Bortkevičienė whose leadership in the major daily newspapers (*Lietuvos Ūkininkas* [*The Lithuanian Farmer*] and *Lietuvos Žinios* [*Lithuanian News*]) was unique to the times.

Having lived from 1873–1945, Felicija Povickaitė-Bortkevičienė is an excellent example of how women's roles in Lithuania drastically changed during the period. This period, the latter part of the 19th century–1919, was specifically chosen as it was a time when Lithuania experienced a national awakening that tremendously influenced the women's emancipation movement. Aslo, during this time, new periodicals, which were professionally printed and distributed were of particular significance. A woman's right to express her political will refuted the traditional perception of a woman's behavior – a model which called on women to be submissive, taking on the roles of nannies (governesses), housewives, and maids. Although liberal society had already liberated itself a good deal earlier from such views, F. Bortkevičienė promoted such political-cultural change – and to no small degree. It is through her that we will attempt to analyze the circumstances which determined the roles of women in the Lithuanian society, a society whose culture was experiencing a resurgence.